

ISSN 2080-1807

TORUŃSKIE STUDIA BIBLIOLOGICZNE

2013, nr 1 (10)

Michał Rogoż

Instytut Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa

Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

e-mail: mrogoz@up.krakow.pl

Książki Janusza Korczaka na polskim rynku wydawniczym

DOI: 10.12775/TSB.2013.003

STRESZCZENIE: W artykule scharakteryzowano rozwój ruchu wydawniczego związanego ze spuścizną literacką Janusza Korczaka od pierwszej samodzielnej publikacji książkowej w 1901 r. po czasy obecne (2011 r.). W analizie uwzględniono wszystkie druki samoistne wydane na terenie Polski w wyżej wymienionym okresie (także powstałe przed II wojną światową tłumaczenia na język jidysz) oraz książki wydawane poza granicami kraju w języku polskim. Skupiono się na szeregu aspektów związanych z prezentacją spuścizny wydawniczej, takich jak publikacja pierwodruków, zasięg geograficzny i instytucjonalny, periodyzacja oraz niektóre cechy bibliologiczne, np. przynależność do serii, szata graficzna oraz komentarze i opracowania autorskie. Odmienna liczba edycji poszczególnych tytułów w wyróżnionych okresach wskazywała na zmieniającą się popularność pewnych treści, co było wynikiem zarówno określonej polityki wydawniczej w czasach Polski Ludowej, jak i przemian światopoglądowych i społecznych wpływających na recepcję utworów J. Korczaka po 1989 r.

SŁOWA KLUCZOWE: edytorstwo, Korczak Janusz, recepcja wydawnicza, statystyka wydawnicza.

Wprowadzenie

Henryk Goldszmit, piszący pod pseudonimem Janusz Korczak, był jednym z najwybitniejszych przedstawicieli światowej myśli pedago-

---

gicznej, humanistą znanym nie tylko ze swoich rozważań teoretycznych na temat wychowania młodego pokolenia, ale przede wszystkim z wieloletniej praktyki zdobytej w trakcie prowadzenia sierocińców i domów opieki dla dzieci. Recepcja jego idei w różnych krajach następowała wielotorowo w zależności od lokalnych obyczajów, tradycji i potrzeb. Również w Polsce można wyróżnić w tym względzie kilka charakterystycznych okresów¹.

Dorobek piśmienniczy J. Korczaka charakteryzuje się bardzo dużą różnorodnością tematyczną i gatunkową, która jest wypadkową jego szerokich zainteresowań oraz niełatwych losów życia zakończonych heroiczną śmiercią w obozie zagłady w Treblince². Tworzył on zarówno teksty naukowe, popularnonaukowe i publicystyczne poświęcone metodyce pracy pedagogicznej, psychologii dziecka, medycynie, życiu społecznemu oraz szerszym zagadnieniom humanistycznym, jak i liczne utwory prozatorskie – nowele, powieści, a nawet dramaty³. Wiele z tych dzieł zawierało wyraźne ślady indywidualnych doświadczeń; należy przywołać w tym miejscu wstrząsający pamiętnik z warszawskiego getta⁴ czy też zbiór modlitw *Sam na sam z Bogiem*⁵. Oprócz tematów poważnych w jego spuściźnie znajdują się także zabawne humoreski opublikowane w zbiorze *Koszałki opałki* (Warszawa 1905) oraz cykl radiowych pogadek udostępnionych czytelnikowi w ostatniej przedwojennej publikacji *Pedagogika żartobliwa* (Warszawa 1939). Janusz Korczak powszechnie jest kojarzony przede wszystkim jako autor popularnych powieści dla dzieci i młodzieży o królu Maciusiu – *Król Maciuś Pierwszy* (Warszawa 1923) i *Król Maciuś na bezludnej wyspie* (Warszawa 1923), o szkolnym „biznesmenie” Dżeku – *Bankructwo małego Dżeka* (Warszawa 1924) czy

---

¹ Zagadnienie recepcji myśli korczakowskiej omawia A. Lewin, *Korczak znany i nieznan*, Warszawa 1999, s. 337–390.

² Za motto jego nienapisanej autobiografii Joanna Olczak-Ronikier uznała zdanie z *Pamiętnika* mówiące o tym, że „jego życie było trudne, ale ciekawe – o takie właśnie prosił Boga w młodości”. Por. J. Olczak-Ronikier, *Korczak. Próba biografii*, Warszawa 2011, s. 9.

³ W wersji drukowanej ukazał się jedynie scenariusz teatralny trzyaktówki *Senat szaleńców*. Inne teksty sceniczne J. Korczaka nie zachowały się. Por. M. Falkowska, *Kalendarz życia, działalności i twórczości Janusza Korczaka*, Warszawa 1989, s. 258.

⁴ Po raz pierwszy wydany w Polsce w czwartym tomie *Wyboru pism* (Warszawa 1958) poprzedzonym wstępem Igora Newerlego, który stał się powiernikiem tego cennego dokumentu.

⁵ J. Korczak, *Sam na sam z Bogiem. Modlitwy tych, którzy się nie modlą*, Warszawa 1922.

o mającym magiczną moc Kajtusiū – *Kajtuś Czarodziej* (Warszawa 1934). Wiele z jego utworów przeznaczonych pozornie tylko dla młodego odbiorcy zawierało przesłanie skierowane do dorosłych⁶. Wrażliwość na problemy wychowawcze oraz społeczne losy dziecka odzwierciedliła się także w literackiej twórczości adresowanej do dojrzałego czytelnika. Należy tu wymienić m.in. wczesne powieści *Dzieci ulicy* (Warszawa 1901) i *Dziecko salonu* (Warszawa 1906), które Teresa Walas łączy z kręgiem późnej literatury modernistycznej⁷. Na różnorodność literackich zainteresowań urodzonego w Warszawie pisarza wpłynął z pewnością jego rodowód. Wiele utworów zawierało elementy autobiograficzne, część z nich odnosiła się do wątków bezpośrednio związanych z kulturą judaistyczną. W latach 1934 i 1936 J. Korczak przebywał w Palestynie, utrzymywał też liczne kontakty z przyjaciółmi, którzy wyemigrowali do Ziemi Obiecanej. Efektem tych doświadczeń były dwa opowiadania powiązane tematycznie z podróżą do Izraela (*Trzy wyprawy Herszka, Ludzie są dobrzy*), a także zbiór listów i esejów wydanych wspólnie dopiero w końcu XX w. – *Listy i rozmyślenia palestyńskie* (Warszawa 1999).

Dotychczasowa spuścizna wydawnicza J. Korczaka była przynajmniej kilkakrotnie przedmiotem opracowań bibliograficznych. W latach 60. i 70. takie cząstkowe zestawienia ukazywały się w czasopismach pedagogicznych wraz z artykułami poświęconymi jego działalności edukacyjnej i wychowawczej⁸. Z okazji setnej rocznicy urodzin H. Goldszmita ukazała się praca Marii Bronikowskiej notująca wszystkie druki zwarte

---

⁶ Ten stan rzeczy dobitnie potwierdza dedykacja do jednej z jego powieści „– Nuży nas obcowanie z dziećmi. / Macie słuszność. [...] / – Bo musimy się zniżyć do ich pojęć. Zniżyć, pochylać, naginać, kurczyć. / Mylicie się. / Nie to nas męczy. Ale, że musimy się wspinać do ich uczuć. / Wspinać, wyciągać na palcach, stawać, sięgać. Żeby nie urazić”. Por. J. Korczak, *Kiedy znów będę mały*, Warszawa 1983, s. 4.

⁷ T. Walas, *Posłowie*, [w:] J. Korczak, *Dziecko salonu*, Kraków 1980, s. 237–262.

⁸ Por. M. Jakubowski, *Bibliografia prac poświęconych Januszowi Korczakowi w okresie powojennym*, „Ruch Pedagogiczny” 1962, nr 5, s. 96–97; tenże, *Zagadnienie samowychowawczej aktywności dziecka w ujęciu Janusza Korczaka* (wraz z bibliografią), „Psychologia Wychowawcza” 1962, nr 4, s. 375–391; /bwo/, *Przegląd wydawnictw korczakowskich*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 1962, nr 8, s. 36–37; M. Temkin, *Książki i artykuły o doktorze Januszu Korczaku (wybór)*, „Nowa Szkoła” 1967, nr 7/8, s. 29–30; J. A. Igielski, *Stan dokumentacji archiwalnej spuścizny Janusza Korczaka*, „Przegląd Pedagogiczny” 1974, nr 1, s. 167–171.

wydane w Polsce w latach 1899–1978, a także dodatkowo wydania zbiorowe z Polski i innych krajów⁹. Równie cennym opracowaniem jest poradnik autorstwa Janiny Huppenthal ze wstępem Witolda Stankiewicza prezentujący najważniejsze utwory oraz teksty ulotne wraz z ich krótkim omówieniem¹⁰. Przeznaczone do użytku wewnętrznego zestawienie Jadwigi Bieńkowskiej, przygotowane pod auspicjami Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej im. T. Mikulskiego we Wrocławiu, rejestruje pierwodruki i wybrane powojenne wydawnictwa zwarte autorstwa J. Korczaka oraz obszerną literaturę przedmiotu¹¹. Najpełniejsze, jak dotąd, opracowanie bibliograficzne ukazało się pod redakcją Aleksandra Lewina i obejmuje lata 1896–1942 (t. 1) oraz 1943–1987 (t. 2)¹². Jako źródło informacji bibliograficznej duże znaczenie ma opracowany przez Marię Falkowską *Kalendarz życia, działalności i twórczości Janusza Korczaka* (Warszawa 1989), przytaczający m.in. pierwsze recenzje ukazujących się drukiem utworów oraz zestawiający noty biograficzne pochodzące z rozmaitych leksykonów. Ponadto wartościowe kryptobibliografie były dołączane do licznych dzieł związanych z postacią J. Korczaka¹³.

Wobec szerokiego rozpoznania zagadnienia celem niniejszego artykułu jest po pierwsze aktualizacja statystycznego obrazu obecności tej twórczości na polskim rynku wydawniczym, ponieważ wszystkie przytoczone powyżej zestawienia nie uwzględniały edycji z okresu III Rzeczypospolitej. Po drugie, z uwagi na fakt, że opracowania bibliograficzne pełniły przede wszystkim funkcję ewidencyjną, podczas gdy dzieje edycji książek J. Korczaka stanowią specyficzne zjawisko możliwe do opisania w kategoriach bibliologicznych, postanowiono wypełnić istniejącą w tym zakresie lukę, dokonując charakterystyki dotychczasowego dorobku wydawniczego. Zwrócono uwagę na czas i miejsce wydania poszczególnych

---

⁹ Zamieszczono tu także wykaz tytułów przedwojennych czasopism publikujących jego artykuły. Por. M. Bronikowska, *Bibliografia prac Janusza Korczaka*, Warszawa 1978.

¹⁰ J. Huppenthal, *Janusz Korczak*, Warszawa 1978.

¹¹ *Janusz Korczak 1878–1942. Materiały bibliograficzne*, wyb. i oprac. J. Bieńkowska, Wrocław 1978.

¹² *Janusz Korczak. Bibliografia 1896–1942*, pod red. A. Lewina, Heinsberg 1985; *Janusz Korczak. Bibliografia publikacji Janusza Korczaka i o Januszu Korczaku w Polsce 1943–1987*, pod red. A. Lewina, Heinsberg 1988.

¹³ Niektóre woluminy zawierały spisy wydanych dotychczas książek jego autorstwa. Por. J. Korczak, *Bezwstydnie krótkie*, Warszawa 1926, s. 2; J. Olczak-Ronikier, dz. cyt., s. 435–439.

edycji, w tym zmieniającą się popularność poszczególnych utworów, specyfikę poszczególnych edycji, autorstwo dołączanych komentarzy i ilustracji oraz inne istotne aspekty związane z obecnością twórczości J. Korczaka na polskim rynku książki. W przeprowadzonych analizach uwzględniono wszystkie druki zwarte, które ukazały się na terytorium Polski do końca grudnia 2011 r. Dodatkowo kwerendą objęto trzy pozycje emigracyjne w języku polskim wydane w okresie okupacji na potrzeby rodaków przebywających wraz z polskim wojskiem w Jerozolimie oraz w Wielkiej Brytanii.

Pierwodruki

Drukowane teksty H. Goldszmita pojawiały się od 1896 r. w piśmie satyrycznym „Kolce” i były sygnowane kilkoma pseudonimami (m.in. Hen., Janusz, Hagot, G). W tym wczesnym okresie twórczości powstał też dramat *Którędy?*, wyróżniony w konkursie literackim zorganizowanym pod patronatem Ignacego Paderewskiego. Tekst ten nie zachował się do dzisiaj, jego treść znamy jedynie z recenzji¹⁴. Debiutem na rynku książki była powieść *Dzieci ulicy* wydana w 1901 r. przez Aleksandra Pajewskiego, właściciela wspomnianego już czasopisma „Kolce”. Utwór ten ukazał się pod pseudonimem artystycznym „Janusz Korczak”, któremu pisarz zasadniczo pozostał wierny do końca życia¹⁵.

W tabeli 1 zestawiono pierwsze wydania ważniejszych utworów J. Korczaka, ukazując etapy jego twórczej działalności. Większość pozycji to druki samoistne, jednak, zwłaszcza w przypadku dzieł o charakterze publicystycznym, wydawcy stosowali często zwyczaj łączenia kilku oddzielnych utworów w jednym woluminie. Nie uwzględniono tu bardzo licznej grupy artykułów prasowych czy listów, które w wersji książkowej

---

¹⁴ M. Falkowska, dz. cyt., s. 58–59.

¹⁵ Pewien wyjątek w tym zakresie stanowią opublikowane rok później króciutkie powiastki i wierszyki dla dzieci podpisane „Janusz” oraz oba wydania humoresek *Koszalki opałki*, w których umieszczonemu w nawiasie pseudonimowi „Janusz Korczak” towarzyszy jeszcze jeden: „Hen-ryk”. Właściwym imieniem i nazwiskiem były natomiast oznaczane niektóre artykuły z dziedziny medycyny. Historię powstania pseudonimu „Janusz Korczak” wyjaśnia m.in. Igor Newerly. Por. I. Newerly, *Wstęp*, [w:] J. Korczak, *Wybór pism*, t. 1, Warszawa 1957, s. XI.

były publikowane po raz pierwszy dopiero w powojennych edycjach jego dzieł. Warto przy tym zauważyć, że pewna część dorobku zaginęła, niektóre utwory są znane tylko z tłumaczeń na języki obce (hebrajski lub jidysz), inne zaś zachowały się jedynie w formie mniej lub bardziej wiernych odpisów. Osobną grupę stanowią wywiady i zapisane przez współpracowników lub uczniów krótkie wypowiedzi ustne¹⁶.

Tabela 1. Zestawienie pierwodruków ważniejszych utworów Janusza Korczaka w języku polskim

Tytuł	Rok wydania	Miejsce wydania	Wydawnictwo
<i>Dzieci ulicy</i>	1901	Warszawa	T. Pajewski
<i>Króciutki powiastki</i> ¹⁷	1902	Warszawa	J. Guranowski
<i>Tylko dla grzecznych dzieci</i> ¹⁸	1902	Warszawa	J. Guranowski
<i>Koszatki opałki</i>	1905	Warszawa	Księgarnia Powszechna
<i>Dziecko salonu</i>	1906	Warszawa	Księgarnia Powszechna
<i>Moški, Joski i Srule</i>	1909 (1910) ¹⁹	Warszawa	Centnerszwer i s-ka
<i>Józki, Jaški i Franki</i>	1910 (1911)	Warszawa	Centnerszwer i s-ka
<i>Sława</i>	1912 (1913)	Warszawa	Centnerszwer i s-ka
<i>Bobo, Feralny tydzień, Spowiedź motyla</i> ²⁰	1913 (1914)	Warszawa	Centnerszwer i s-ka
<i>Jak kochać dziecko, Dziecko w rodzinie</i>	1918 (1919)	Warszawa	TW Mortkowicz
<i>Momenty wychowawcze</i>	1919	Warszawa	Książka Polska

¹⁶ Por. M. Ciesielska, *Charakterystyka spuścizny pisarskiej Janusza Korczaka*, [w:] *Janusz Korczak. Bibliografia 1896–1942*, pod red. A. Lewina, Heinsberg 1985, s. 19. Przykładem tego typu pozycji powstałej przy udziale kilku wychowawców z Domu Dziecka są wydane w 1924 r. przez Spółdzielnię Wydawniczą „Książka” *Wspomnienia z maleńkości Naszego Domu w Pruszkowie*.

¹⁷ Pozycje niedostępne. Opis bibliograficzny przytoczony za: *Janusz Korczak. Bibliografia...*, t. 1, s. 94.

¹⁸ Por. przypis 13.

¹⁹ Pozycje postdatowane: poza nawiasem podano rok ukazania się drukiem, w nawiasie rok podany na stronie tytułowej.

²⁰ Trzy teksty ukazały się w jednym woluminie pod tytułem *Bobo*.

Tabela 1. Zestawienie pierwodruków (cd.)

Tytuł	Rok wydania	Miejsce wydania	Wydawnictwo
<i>Internat, Kolonie letnie, Dom Sierot</i> ²¹	1920	Warszawa	TW Mortkowicz
<i>O gazetce szkolnej</i>	1921	Warszawa	Polska Składnica Pomocy Szkolnych
<i>Sam na sam z Bogiem</i>	1921 (1922)	Warszawa	TW Mortkowicz
<i>Król Maciuś Pierwszy</i>	1922 (1923)	Warszawa	TW Mortkowicz
<i>Król Maciuś na wyspie bezludnej</i>	1923	Warszawa	TW Mortkowicz
<i>Bankructwo małego Dżeka</i>	1924	Warszawa	TW Mortkowicz
<i>Kiedy znów będę mały</i>	1925	Warszawa	TW Mortkowicz
<i>Bezwstydnie krótkie</i>	1926	Warszawa	TW Mortkowicz
<i>Prawo dziecka do szacunku</i>	1928 (1929)	Warszawa	TW Mortkowicz
<i>Prawidła życia</i>	1929 (1930)	Warszawa	TW Mortkowicz
<i>Kajtuś Czarodziej</i>	1934 (1935)	Warszawa	TW Mortkowicz
<i>Uparty chłopiec. Życie Ludwika Pasteura</i>	1938	Warszawa	TW Mortkowicz
<i>Ludzie są dobrzy</i>	1938	Warszawa	Keren Kajemet Leisrael
<i>Refleksje</i>	1938	Warszawa	Towarzystwo „Pomoc dla Sierot”
<i>Trzy wyprawy Herszka</i>	1939	Warszawa	Keren Kajemet Leisrael
<i>Pedagogika żartobliwa</i>	1939	Warszawa	TW Mortkowicz
<i>Pamiętnik</i> ²²	1984	Poznań	Wydawnictwo Poznańskie

Źródło: opracowanie własne na podstawie: M. Bronikowska, *Bibliografia prac Janusza Korczaka*, Warszawa 1978; *Korczak. Bibliografia 1896–1942*, pod red. A. Lewina, Heinsberg 1985.

²¹ Teksty ukazały się w trzytomowym wydaniu pt. *Jak kochać dziecko* zawierającym dodatkowo publikowany już wcześniej szkic *Dziecko w rodzinie*.

²² Edycja pośmiertna. Pierwsze wydanie samodzielne. Po raz pierwszy tekst pamiętnika zamieszczono w czwartym tomie *Wyboru pism*, Warszawa 1958.

W latach 1918–1921 ukazały się pierwsze zbiory prac pedagogicznych, które były wynikiem kilkuletniej praktyki związanej z działaniem Domu Sierot na ul. Krochmalnej w Warszawie²³. Kolejne tego typu opracowania opublikowane w latach 1928–1929 stanowiły swoisty manifest praw dziecka. Niektóre miały charakter edukacyjny i przybierały formę niewielkich broszur, jak np. opublikowany nakładem Polskiej Składnicy Pomocy Szkolnych artykuł o prowadzeniu klasowej gazetki (1921 r.) czy równie krótkie refleksje pedagogiczne wydane przez towarzystwo dobroczynne „Pomoc dla Sierot”. Apogeum twórczej działalności J. Korczaka przypada na lata 20. kiedy to ukazało się drukiem kilkanaście najważniejszych w jego dorobku piśmienniczym pozycji, w tym najbardziej znana dylogia dziecięca o królu Maciusiu Pierwszym oraz równie popularna opowieść o założycielu szkolnej spółdzielni Dżeku Fultonie.

Janusz Korczak współpracował przede wszystkim z warszawskimi wydawcami²⁴. Najwięcej debiutów firmowało Towarzystwo Wydawnicze Jakuba Mortkowicza. Niektóre edycje ukazujące się w tej oficynie były ze względów marketingowych postdatowane²⁵.

Edycje utworów Janusza Korczaka

W okresie ponad stu lat od debiutu wydawniczego ukazało się ponad 200 woluminów dzieł J. Korczaka, w tym ponad 40 książek²⁶, które opublikowano jeszcze za życia autora. Ten dorobek można podzielić pod względem tematycznym na kilka grup: teksty o charakterze beletrystycznym, teksty publicystyczne oraz kompilacje. Osobne zagadnienie stanowią też nieliczne utwory w języku jidysz wydane w przedwojennej Polsce. Przed 1942 r. wznowiono łącznie 17 jego utworów beletrystycznych (tabela 2). Powtórnego wydania nie doczekały się w tym czasie m.in. debiutancka

---

²³ Por. J. Olczak-Ronikier, dz. cyt., s. 188–194.

²⁴ J. Olczak-Ronikier podkreśla ten warszawski patriotyzm Korczaka, przytaczając wyjątki z jego późniejszego pamiętnika, w tym polemikę z pewnym narodowcem. Tamże, s. 191.

²⁵ Informacja umieszczona w stopce redakcyjnej lub na frontispisie przesuwawała właściwą datę wydania o jeden rok do przodu (por. tabela 1). Dzięki temu książka dłużej pozostawała nowością wydawniczą.

²⁶ Uwzględniając kolejne ich edycje.

powieść *Dzieci ulicy*, powiastki *Bobo* i *Spowiedź motyla*, kilka krótszych utworów oraz, co zrozumiałe, późne teksty powstałe w latach 30. Najczęściej wydawaną książką za życia J. Korczaka była powieść *Sława*²⁷.

Po 1945 r. nie pojawiły się samoistne wydawniczo wznowienia popularnej przed 1939 r. opowieści wakacyjnej z życia żydowskich dzieci *Moški, Joski i Srule*, której tytuł brzmi znacznie lepiej w języku hebrajskim *Moyshলেখ, Yoseলেখ, Yisroলেখলেখ*. Niemniej jednak w 1946 r. ukazała się książka *Na koloniach letnich*, w której umieszczono wspomniany tekst wraz z bliźniaczym utworem *Józki, Jaśki i Franki*²⁸. W edycji tej pominięto zawarte w oryginałach przedwojennych załączniki w postaci szkicu fortów bronionych przez generała Hersza Korcarza oraz obozu Miłosny w lesie Wilhelmówka. O ile powieść *Józki, Jaśki, Franki* została wznowiona jeszcze raz w połowie lat 80. na fali popularności opowiadań harcerskich²⁹, o tyle jej starszy odpowiednik ze względu na odmienny kontekst społeczny stał się dziełem przypominanym jedynie przy okazji edycji dzieł zebranych.

Tabela 2. Liczba polskich wydań wybranych utworów beletrystycznych Janusza Korczaka (uwzględniono też teksty opublikowane w opracowaniach zbiorowych)

Tytuł utworu	Liczba wydań					
	do 1918	dwudziestolecie międzywojenne	od 1939 do 1989	od 1990 do 2011	ogółem	w tym w dziełach zebranych ³⁰
<i>Bankructwo małego Dżeka</i>	-	3	8	2	13	1
<i>Bezwstydnie krótkie</i>	-	1	1	2	4	2
<i>Bobo</i>	1	-	3	1	5	2

²⁷ Kolejne edycje ukazywały się w latach 1912 (postdatowane na 1913), 1925, 1937, a także w 1927 r. w przeróbce scenicznej Jadwigi Borowicz. Ostatnie samodzielne wydanie *Sławy* ukazało się w 1958 r., ponownie tekst ten został opublikowany dopiero w 1996 r. w szóstym tomie *Dzieł zebranych*.

²⁸ J. Korczak, *Na koloniach letnich*, Warszawa 1946.

²⁹ Oparta na wydaniu z 1922 r. kieszonkowa edycja Krajowej Agencji Wydawniczej z 1985 r. pełniła nawet funkcję szkolnej lektury obowiązkowej dla IV klasy szkoły podstawowej.

³⁰ Nie uwzględniano publikacji fragmentarycznych.

Tabela 2. Liczba polskich wydań wybranych utworów beletrystycznych (cd.)

Tytuł utworu	Liczba wydań					
	do 1918	dwudziestolecie międzywojenne	od 1939 do 1989	od 1990 do 2011	ogółem	w tym w dziełach zebranych
<i>Dzieci ulicy</i>	1	–	–	1	2	1
<i>Dziecko salonu</i>	1	1	4	1	7	4
<i>Feralny tydzień</i>	1	2	2	1	6	3
<i>Koszałki opałki</i>	2	–	1	1	4	2
<i>Józki, Jaśki i Franki</i>	1	3	4	1	9	2
<i>Kajtuś Czarodziej</i>	–	1	6	8	15	1
<i>Kiedy znów będę mały</i>	–	1	5	2	8	4
<i>Król Maciuś Pierwszy</i>	–	2	12	52	66	1
<i>Król Maciuś na wyspie bezludnej</i>	–	2	9	8	19	1
<i>Ludzie są dobrzy</i>	–	1	–	1	2	1
<i>Mośki, Joski i Srule</i>	1	3	2	1	7	3
<i>Pamiętnik</i>	–	–	4	1	5	3
<i>Sam na sam z Bogiem</i>	–	1	2	4	7	3
<i>Senat szaleńców</i> ³¹	–	–	1	1	2	2
<i>Sława</i>	1	4	4	1	10	1
<i>Spowiedź motyla</i>	1		1	1	3	2

³¹ Dramat, którego premiera odbyła się 1 października 1931 r. w warszawskim teatrze „Ateneum”, jego scenariusz został opublikowany dopiero po wojnie i tylko w zbiorczych edycjach dzieł J. Korczaka. Por. M. Falkowska, dz. cyt., s. 258.

Tabela 2. Liczba polskich wydań wybranych utworów beletrystycznych (cd.)

Tytuł utworu	Liczba wydań					w tym w dziełach zebranych
	do 1918	dwudziestolecie międzywojenne	od 1939 do 1989	od 1990 do 2011	ogółem	
<i>Szkoła życia</i> ³²	-	-	3	1	4	4
<i>Trzy wyprawy Herszka</i>	-	1	-	1	2	1
<i>Uparty chłopiec. Życie Ludwika Pasteura</i>	-	1	1	1	3	1

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Janusz Korczak. Bibliografia 1896–1942*, pod red. A. Lewina, Heinsberg 1985; *Janusz Korczak. Bibliografia publikacji Janusza Korczaka i o Januszu Korczaku w Polsce 1943–1987*, pod red. A. Lewina, Heinsberg 1988; „Przewodnik Bibliograficzny” za lata 1988–2011; *Narodowy Uniwersalny Katalog Biblioteczny; Katalog Rozproszony Bibliotek Polskich*.

W okresie powojennym nastąpił wyraźny wzrost zainteresowania twórczością Starego Doktora. Edycja poszczególnych dzieł podlegała fluktuacjom wynikającym zarówno ze zmian oficjalnej doktryny polityczno-społecznej w kraju, jak i głębszych przemian kulturowych. Wydaje się, że po 1945 r. J. Korczak był promowany głównie jako pisarz dziecięcy. Nic więc dziwnego, że do tej pory książką najczęściej wznawianą jest powieść *Król Maciuś Pierwszy* (tabela 2), której popularność szczególnie wzrosła w czasach najnowszych (po 1989 r.), o czym świadczy duża liczba edycji³³ oraz opracowanie wersji dźwiękowej³⁴. Warto zaznaczyć, że mimo obowiązującej jeszcze klauzuli o ochronie praw autorskich na-

³² Powieść utopijna wydrukowana w latach 1907–1908 na łamach „Przeglądu Społecznego”. Nigdy nie doczekała się osobnej edycji książkowej, a jedyne istniejące wydania znajdują się w zbiorczych tomach dzieł. Por. tamże, s. 110–111.

³³ Z danych Biblioteki Narodowej wynika, że łączny nakład wszystkich wydań powieści *Król Maciuś Pierwszy* w latach 1944–2011 przekroczył milion egzemplarzy. Por. „Ruch Wydawniczy w Liczbach” 2011, s. 138, tab. 42.

³⁴ Obie części dylogii ukazały się w 2011 r. na płytach CD w Bibliotece Akustycznej Wydawnictwa WAB. Tekst czyta Krzysztof Tyniec.

kazującej wnoszenie stosownych opłat na rzecz Instytutu Książki, edycją tego utworu w ostatnich dekadach zainteresowała się rekordowa liczba oficyn, całkowicie przełamany został w tym względzie charakterystyczny dla okresu PRL monopol „Naszej Księgarni”. Uwagę zwraca zróżnicowana jakość poszczególnych wydań. W niektórych zabrakło charakterystycznego zdjęcia młodego Korczaka, które stanowiło jakby punkt wyjścia utworu³⁵ (m.in. nie ma go w książce Wydawnictwa „Klasyka”). Stosowano też odmienną pisownię tytułu – w niektórych przypadkach wprowadzając zapis liczebnika cyfrą rzymską (np. Podsiedlik, Raniowski i s-ka). Druga część cyklu powieściowego *Król Maciuś na bezludnej wyspie*, która nie należała do kanonu lektur szkolnych, cieszyła się znacznie mniejszym zainteresowaniem wydawców. Po 1989 r. na edycję obu wymienionych tytułów zdecydowały się tylko cztery firmy: Res Polona, Beskidzka Oficyna Wydawnicza, Zielona Sowa i WAB. Kontynuacja przygód małego króla nie była więc utworem tak mocno rozpowszechnionym w świadomości społecznej, nie stała się jak do tej pory przedmiotem ekranizacji, stąd też zapewne nie została przez wydawców doceniona jako ważne dopełnienie wymowy całej dylogii. Oprócz tych dwóch tytułów, trzecim najczęściej wydawanym dziełem beletrystycznym Starego Doktora była powieść *Kajtuś Czarodziej*, która w okresie powojennym doczekała się 14 edycji (por. tabela 2), zróżnicowanych pod względem formatu, ilustracji oraz dodatków (np. skierowane do dziecięcego odbiorcy posłowie Wiktora Woroszyńskiego). Wstępy do utworów dziecięcych pojawiały się głównie w okresie PRL. Miały wpływać na recepcję według ustalonego z góry schematu światopoglądowego, ich obecność wynikała także z faktu, że były to lektury szkolne omawiane na lekcjach języka polskiego. W ostatnich latach za interesujące przedsięwzięcie popularyzatorskie należy uznać wydania wspólne krakowskiej oficyny Zielona Sowa oraz agencji Polskapresse, rozpowszechniane jako dodatki do dzienników regionalnych, m.in. „Gazety Krakowskiej” i „Głosu Wielkopolskiego”³⁶. Nieco mniejszym zainteresowaniem wydawców, zwłaszcza w pierwszej dekadzie XXI w., cieszy się powieść *Bankructwo małego Dżeka*. Tytuł ten był szczególnie popularyzowany w okresie Polski Ludowej (do połowy lat 60.). Rzec

³⁵ M. Chrobak, *Niespokojni chłopcy Korczaka*, „Konspekt” 2012, nr 3, s. 63.

³⁶ Wydania *Króla Maciusia Pierwszego*, *Króla Maciusia na wyspie bezludnej* i *Kajtusia Czarodzieja*.

ciekawa, że oparta na faktach i mająca optymistyczny wydźwięk opowieść biograficzna *Uparty chłopiec. Życie Ludwika Pasteura* poza swoim pierwodrukiem (1938 r.) doczekała się tylko jeszcze jednego samoistnego wydania w 1960 r.³⁷ Po przemianach ustrojowych w 1989 r. rosnącej dynamice wydawniczej najbardziej znanych utworów J. Korczaka kojarzonych z odbiorcą dziecięcym towarzyszyło stosunkowo mniejsze zainteresowanie innymi jego dziełami³⁸. Spośród tekstów częściej wznawianych w ostatnim czasie należy wymienić zbiór modlitw *Sam na sam z Bogiem*, który po 1989 r. ukazał się dwukrotnie w oficynach katolickich (Wyd. Księży Sercanów, Biblioteka „Więzi”), jak również w Agencji Edytorskiej Ezop³⁹. Na duży potencjał ekumeniczny tego tomu zwrócił uwagę m.in. ksiądz Jan Twardowski, autor jednego ze wstępów: „Książka ta jest najbardziej uniwersalna, służeźna wobec wszystkich, którzy tęsknią za Bogiem, poróżnionych odmiennymi wyznaniem. Polecamy ją wdzięcznej, cierpliwej ludzkiej pamięci”⁴⁰.

Zdecydowanie najwięcej pojedynczych wydań miały takie utwory publicystyczne, jak *Dziecko w rodzinie* oraz *Prawo dziecka do szacunku* (tabela 3). W przypadku prac pedagogicznych znacznie częściej wydawcy stosowali zabieg polegający na łączeniu kilku utworów w jednym woluminie. Skądinąd już pierwsze dzieło pedagogiczne J. Korczaka, *Jak kochać dziecko*, zostało rozpisane na poszczególne, dopełniające się nawzajem części: *Dziecko w rodzinie, Internat, Kolonie letnie, Dom sierot*.

Warto zauważyć wyraźną dysproporcję w liczbie wydań *Dziecka w rodzinie* w stosunku do trzech pozostałych części tak zarysowanej tetralogii w okresie najnowszym, świadcząca o tym, że wszelkie sposoby wychowania uspołecznionego stały się w obecnym świecie mniej istotne wobec problemu funkcjonowania dziecka w obrębie rodziny. Ten cykl rozdzielano także we wcześniejszych wydaniach. Już w latach 20. ukazywał się on w trzech oddzielnych woluminach. W 1948 r. pojawiła się

---

³⁷ Została także zamieszczona w dziełach zebranych (t. 12, 1998).

³⁸ Ogłoszenie przez Sejm Rzeczypospolitej Polskiej roku 2012 Rokiem Janusza Korczaka może w dalszej perspektywie czasu przyczynić się do zmiany tej sytuacji.

³⁹ Pochodząca z tego tomiku *Modlitwa matki* została też włączona do zbioru poświęconego tragedii Holocaustu, zawierającego wstrząsający pamiętnik z łódzkiego getta autorstwa Ireny Hauser. Por. I. Hauser, *Cud, że ręka jeszcze pisze...*, Warszawa 1993, s. 96.

⁴⁰ J. Twardowski, *Posłowie*, [w:] J. Korczak, *Sam na sam z Bogiem. Modlitwy tych, którzy się nie modlą*, Warszawa 1993, s. 79.

131-stronicowa edycja zawierająca rozdziały *Internat* i *Kolonie letnie*, dopełniająca wydaną jeszcze podczas wojny w szkockim Glasgow pozycję *Jak kochać dzieci. Dom Sierot*, gdzie po raz pierwszy umieszczono wstęp informujący o śmierci J. Korczaka. Drugą najpopularniejszą pracą pedagogiczną był nowatorski, jak na czas swego powstania, manifest praw dziecka *Prawo dziecka do szacunku*. To krótkie dzieło wznawiano najczęściej w okresie PRL (tabela 3).

Tabela 3. Liczba polskich wydań wybranych utworów publicystycznych Janusza Korczaka (uwzględniono też teksty opublikowane w dziełach zebranych)

Tytuł utworu	Liczba wydań					
	do 1918	od 1918 do 1939	od 1939 do 1989	od 1990 do 2011	ogółem	w tym w dziełach zebranych ⁴¹
<i>Jak kochać dziecko: Dziecko w rodzinie</i>	–	3	7	8	18	5
<i>Internat</i>	–	2	6	1	9	5
<i>Kolonie letnie</i>	–	2	6	1	9	5
<i>Dom sierot</i>	–	2	6	1	9	5
<i>Listy i rozmyślenia palestyńskie</i>	–	–	–	1	1	–
<i>Momenty wychowawcze</i>	–	2	4	1	7	5
<i>Myśl pedagogiczna Janusza Korczaka: nowe źródła</i>	–	–	1	–	1	–
<i>Myśli</i>	–	–	1	–	1	–
<i>O gazetce szkolnej</i>	–	1	4	1	6	5
<i>Pedagogika żartobliwa</i>	–	1	5	1	7	5
<i>Prawidła życia</i>	–	1	6	1	8	5

⁴¹ Bez uwzględnienia publikowanych fragmentów poszczególnych utworów.

Tabela 3. Liczba polskich wydań wybranych utworów publicystycznych (cd.)

Tytuł utworu	Liczba wydań					
	do 1918	od 1918 do 1939	od 1939 do 1989	od 1990 do 2011	ogółem	w tym w dziełach zebranych
<i>Prawo dziecka do szacunku</i>	–	1	9	5	15	7
<i>Refleksje</i>	–	1	–	–	1	1

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Janusz Korczak. Bibliografia 1896–1942*, pod red. A. Lewina, Heinsberg 1985; *Janusz Korczak. Bibliografia publikacji Janusza Korczaka i o Januszu Korczaku w Polsce 1943–1987*, pod red. A. Lewina, Heinsberg 1988; „Przewodnik Bibliograficzny” za lata 1988–2011; *Narodowy Uniwersalny Katalog Biblioteczny*; *Katalog Rozproszony Bibliotek Polskich*; „Polska Bibliografia Literacka” 1988–2000 (wersja elektroniczna).

W dorobku piśmienniczym J. Korczaka znajduje się szereg artykułów o tematyce pedagogicznej, które w formie książkowej publikowano dopiero w okresie powojennym w postaci różnego rodzaju wyborów. Ukazało się kilka tomów zawierających krótkie teksty lub wyjątki z jego twórczości: *Myśli* (Warszawa 1987), *Myśl pedagogiczna Janusza Korczaka: nowe źródła* (Warszawa 1983) czy *Listy i rozmyślenia palestyńskie* (Warszawa 1999). Wszystkie te opracowania miały jak do tej pory tylko jedno wydanie, opatrzone szczegółowym komentarzem edytorskim. Warto też wspomnieć, że autor *Prawideł życia* był współtwórcą kilku drobnych dzieł opisujących funkcjonowanie prowadzonych przez niego domów dziecka. Janusz Korczak napisał również wstęp do zbioru dziecięcych opowiadań zamieszczonych w tomie *Wspomnienia z maleńkości dzieci «Naszego Domu» w Pruszkowie* (Warszawa 1924)⁴². Jego doświadczenie pedagogiczne oraz talent literacki wykorzystano kilkakrotnie przy redakcji przedwojennych podręczników szkolnych do języka polskiego.

⁴² Warto zauważyć, że aktywność literacka J. Korczaka przejawiała się także w pobudzaniu talentów twórczych jego wychowanków, którym umożliwiał publikację własnych utworów na łamach czasopism wydawanych przez prowadzone przez niego sierocińce oraz na łamach „Małego Przeglądu”. Por. M. Ciesielska, *W kręgu mistrza. Próby pisarskie bursistów domu sierot Janusza Korczaka*, [w:] *Korczakowskie dialogi*, pod red. J. Bińczyckiej, Warszawa 1999, s. 72–89.

Obszerne zbiory dzieł J. Korczaka pojawiły się dopiero w okresie powojennym i stanowiły dowód na żywą recepcję jego myśli. Chronologicznie najwcześniej, bo w latach 1957–1958, ukazał się czterotomowy *Wybór pism* wydany przez „Naszą Księgarnię” pod redakcją Danuty Stępniewskiej ze wstępem Igora Newerlego. Po raz pierwszy zamieszczono tu zachowany w odpisach pamiętnik J. Korczaka z getta⁴³. Stosując porządek chronologiczny, w pierwszym tomie opublikowano utwory najwcześniejsze – czwarty zakończono wspomnianym dziennikiem z ostatnich dni życia J. Korczaka. Niemal równolegle w Państwowych Zakładach Wydawnictw Szkolnych (dalej: PZWS) ukazała się dwutomowa edycja *Wyboru pism pedagogicznych* prezentująca kanon tekstów o wychowaniu. Znalazł się tu również rozdział z powieści *Dziecko salonu* traktujący o lekcji gramatyki. Posłowie omawiające ostatnie lata życia J. Korczaka napisała Zofia Szymańska, która przedstawiła własne doświadczenia ze współpracy ze Starym Doktorem. Swoistym uzupełnieniem był przygotowany przez Instytut Wydawniczy „Nasza Księgarnia” w 1983 r. tom zawierający nowy wybór artykułów poświęconych myśli pedagogicznej J. Korczaka⁴⁴. Inne dwa wydania dzieł zebranych firmowanych przez to samo wydawnictwo ukazały się również w formie czterotomowej w latach 70. i 80. Ich pojawienie się było pokłosiem prac związanych z Rokiem Korczakowskim. Zawierały w głównej mierze teksty publicystyczne⁴⁵ uporządkowane w układzie tematycznym wyznaczonym przez tytuły poszczególnych tomów⁴⁶. Wstęp do tej edycji przygotował wybitny znawca życia i twórczości J. Korczaka, jego przedwojenny współpracownik, nieżyjący już profesor A. Lewin, a kierowane przez niego grono redakcyjne opracowało szczegółowe przypisy umiejscawiające poszczególne utwory w odpowiednim kontekście procesu historycznoliterackiego⁴⁷. W 1978 r.,

---

⁴³ Teksty pozostałych utworów przytaczano zazwyczaj zgodnie z ostatnimi wydaniami przedwojennymi i zaopatrywano w obszerne przypisy źródłowe i komentarze.

⁴⁴ *Myśl pedagogiczna Janusza Korczaka*, pod red. A. Lewina, Warszawa 1983. Znalazły się tu teksty w układzie chronologicznym pochodzące m.in. z założonego przez Korczaka „Tygodnika Domu Sierot”, jak również wiele drobnych artykułów drukowanych w rozmaitych tytułach prasy przedwojennej.

⁴⁵ W tym dłuższe rozprawy, takie jak: *Prawo dziecka do szacunku*, *Jak kochać dziecko*, *Dziecko w rodzinie*, *Internat*, *Kolonie letnie*, *Dom sierot*, *Prawidła życia*.

⁴⁶ *Wielka synteza dziecka – oto co mi się śniło*, *Praktyka to moje życie*, *Otwórzmy wrota szkoły szeroko*, *Jestem człowiekiem samotnej drogi*.

⁴⁷ W latach 1984–1986 ukazało się drugie wydanie niniejszego zbioru, pod wzglę-

niejako na marginesie tej monumentalnej edycji, oddano do druku jednotomowy zbiór oryginalnie zilustrowany przez Małgorzatę Różańską jesiennymi impresjami liści, zawierający fragmenty dłuższych utworów, m.in. *Dziecko salonu*, *Moški*, *Joski i Srule* czy *Józki*, *Jaśki i Franki*. W krótkim posłowniu Kazimierz Dębnicki stwierdził, że zamieszczone „fragmenty zostały w ten sposób dobrane, aby Czytelnikowi ukazać drogę życiową Korczaka, jego decyzję oddania się sprawom dziecka”⁴⁸. Publikowane w tym okresie kolejne zbiory tekstów miały charakter istotnych przyczynków rozwijających istniejącą bibliografię podmiotu. Niewielki tomik *Myśli* opatrzony wstępem Hanny Kirchner przybliżył czytelnikom wybór cytatów i aforyzmów pochodzących głównie z pism ulotnych J. Korczaka. Zamieszczono w nim pierwszy drukowany fragment *Listów do Józefa Arnona* pochodzący z rękopisu będącego w posiadaniu Zakładu Korczakowskiego Instytutu Badań Pedagogicznych⁴⁹. Cennym historycznie zbiorem były *Listy i rozmyślenia palestyńskie* (Warszawa 1999). Zaprezentowano tu korespondencję J. Korczaka z kilkunastoma znajomymi z Izraela, w tym ze wspomnianym już J. Arnonem, autorem kilku publikacji poświęconych jego życiu. Drugą częścią niniejszego opracowania były notatki H. Goldszmita sporządzane w trakcie podróży do Palestyny oraz związane tematycznie z tym wydarzeniem późniejsze odczyty. Uwagę zwraca nader staranne opracowanie edytorskie wymienionych tekstów (wstęp autorstwa Bożeny Wojnowskiej, biogramy osób, do których jest adresowana korespondencja, obszernie przypisy). Ciekawym przykładem syntezy wykorzystującej bogatą literaturę podmiotu i przedmiotu była wydana w Warszawie w 1978 r. praca Stefana Wołoszyna *Korczak*, w której oprócz ukazania sylwetki pisarza i przedstawienia panoramy jego poglądów na wychowanie zamieszczono liczne fragmenty jego dzieł (w całości jedynie manifest *Prawo dziecka do szacunku*). Obszerne cytaty z utworów J. Korczaka dość często pojawiały się w literaturze dotyczącej pedagogiki i psychologii dziecięcej. Najobszerniejszym przedsięwzięciem prezentującym twórczość Starego Doktora są wydawane od dwudziestu lat monumentalne *Dzieła zebrane* pod redakcją Hanny

---

dem edytorskim niemal identyczne z pierwszym (mimo pewnych zmian, które nastąpiły w kolegium redakcyjnym).

⁴⁸ K. Dębnicki, *Posłowie*, [w:] J. Korczak, *Fragmenty utworów*, Warszawa 1978, s. 240.

⁴⁹ J. Korczak, *Myśli*, Warszawa 1987, s. 47.

Kirchner, Aleksandra Lewina, Stefana Wołoszyna i Marty Ciesielskiej. Z planowanych szesnastu tomów do tej pory ukazało się trzynaście, przy czym niektóre z tak wydzielonych części zostały umieszczone w kilku oddzielnych woluminach. Oprócz zachowanych archiwaliów autorzy kompilacji zaprezentowali także fragmenty odtworzone na podstawie różnorodnych odpisów, w tym teksty mogące budzić pewne wątpliwości co do ich autorstwa, jak np. młodzieńczy dramat *Śleboda*⁵⁰. Poszczególne tomy były przygotowywane w kooperacji przez wydawnictwa Latona i Czytelnik, ostatnie zaś zostały wydane przez Instytut Badań Literackich PAN. Tej pracy patronowała Fundacja Janusza Korczaka, a w jej edycję włączyło się szereg instytucji, np. Muzeum Historyczne m.st. Warszawy czy Międzynarodowe Stowarzyszenie im. Janusza Korczaka. Finalizację tego cennego przedsięwzięcia utrudniają problemy finansowe i promocyjne, czego wynikiem jest znaczne opóźnianie w czasie ukazania się poszczególnych tomów w stosunku do pierwotnych zamierzeń.

Istotnym elementem spuścizny wydawniczej J. Korczaka były opublikowane w Polsce przedwojennej książki tłumaczone na język jidysz. Już w 1914 r. pojawił się niewielki tom *Minjaturn* stanowiący wybór najważniejszych tekstów ze zbioru *Koszałki opałki*. Podobnie jak polski oryginał, zawierał dwa podpisy – „Janusz Korczak” oraz wcześniejszy, nawiązujący do autentycznego imienia, „Hen-ryk”. Pozycja ta w tłumaczeniu L. Goldberga ukazała się w firmie Lewin-Epstein mającej swą siedzibę w Warszawie. Autorem wstępu był Israel Izydor Eliashev, znany też pod pseudonimem Baal Machszowes, urodzony na Litwie krytyk literacki, syjonista i tłumacz prac Teodora Herzla⁵¹. W latach 20. wyraźnym zainteresowaniem oficyn wydawniczych cieszyła się powieść *Joški, Moski i Srule*, wydana w języku jidysz po raz pierwszy we fragmencie pod tytułem *In dorf Michajlovka (We wsi Michajłowka)*⁵², a następnie już jako całe dzieło *Mojšekeh, Josekeh, Srulikkeh* w tłumaczeniu żydowskiego pisarza Jechoszui Perlego⁵³. Ponadto fragmenty tej książki były też publikowane w wypisach szkolnych służących nauce języka jidysz.

---

⁵⁰ Tenże, *Dziela zebrane. Pisma rozproszone. Listy (1913–1939)*, t. 14, vol. 2, Warszawa 2008, s. 421–423.

⁵¹ J. Nemtsov, *Die Neue Jüdische Schule in der Musik*, Wiesbaden 2004, s. 80.

⁵² J. Korczak, *In dorf Michajlovka*, Wydawnictwo A. Gitlin, Warszawa 1921, s. 37.

⁵³ Tenże, *Mojšekeh, Josekeh, Srulikkeh*, Diagt, Warszawa, 1922, s. 137.

Oficyny wydawnicze i miejsca wydań

W swoim *Pamiętniku* pisanym w warszawskim getcie J. Korczak odnotował: „Kocham Wisłę warszawską i oderwany od Warszawy odczuwam żrącą tęsknotę. Warszawa jest moja i ja jestem jej. Powiem więcej: jestem nią”⁵⁴. Tak więc nic dziwnego, że przeważająca część utworów Starego Doktora ukazała się właśnie w stolicy. Rzecz ciekawa, że za jego życia ani jedna książka (pomijając oczywiście wersje tłumaczone na języki rosyjski, czeski, niemiecki, hebrajski czy esperanto) nie ukazała się poza Warszawą (tabela 4). Dopiero po 1939 r. dzieła J. Korczaka wydawano w innych ośrodkach, takich jak Kraków, Poznań (oraz Jerozolima czy Glasgow w przypadku edycji emigracyjnych w języku polskim). Na większą skalę jego książki zaczęły ukazywać się poza Warszawą dopiero po zmianach ustrojowych w 1989 r. (tabela 4). Charakterystycznym zjawiskiem stało się wówczas rozproszenie działalności edytorskiej.

Tabela 4. Ośrodki, w których ukazała się największa liczba dzieł Janusza Korczaka⁵⁵

Miasto	Liczba wydań				
	przed 1918	1918–1939	1939–1989	po 1989	ogółem
Warszawa	11	46	66	43	166
Kraków	–	–	3	24	27
Wrocław	–	–	–	9	9
Poznań	–	–	1	6	7
Bielsko-Biała	–	–	–	4	4
Łódź	–	–	–	3	3
Białystok	–	–	–	3	3

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Janusz Korczak. Bibliografia 1896–1942*, pod red. A. Lewina, Heinsberg 1985; *Janusz Korczak. Bibliografia publikacji Janusza Korczaka i o Januszu Korczaku w Polsce 1943–1987*, pod red. A. Lewina, Heinsberg 1988; „Przewodnik Bibliograficzny” za lata 1988–2011;

⁵⁴ Tenże, *Pamiętnik*, [w:] *Pisma wybrane*, t. 4, Warszawa 1986, s. 337.

⁵⁵ W tabeli nie uwzględniono miejscowości, w których wydano jedną lub dwie książki J. Korczaka.

Narodowy Uniwersalny Katalog Biblioteczny; Katalog Rozproszony Bibliotek Polskich; „Polska Bibliografia Literacka” 1988–2000 (wersja elektroniczna).

Do tej pory edycją spuścizny literackiej J. Korczaka zajęło się przeszło 50 podmiotów (tabela 5). Historię obecności dzieł Starego Doktora na polskim rynku wydawniczym można podzielić na cztery okresy. Przed 1918 r. najwięcej pozycji ukazało się w firmie Centnerszwer i spółka, która po przekształceniach własnościowych stała się częścią Towarzystwa Wydawniczego Jakuba Mortkowicza. Do wybuchu II wojny światowej firma ta zajmowała niemal monopolistyczną pozycję w zakresie edycji dzieł J. Korczaka (pojedyncze utwory ukazywały się w mniejszych wydawnictwach związanych głównie z organizacjami społecznymi i kulturą Żydów polskich). Warto zauważyć, że nierzadko równolegle są podawane dwa miejsca wydania ze względu na to, że firma J. Mortkowicza działała aktywnie zarówno w Warszawie, jak i w Krakowie. Niektóre egzemplarze dzieł korczakowskich przed 1939 r. były tłoczone w krakowskich drukarniach W. L. Anczyca czy Napoleona Telza⁵⁶. Podobnie wcześniejszy wydawca J. Korczaka, firma Centnerszwer i spółka, działał w kooperacji z lwowską księgarnią H. Altenberga, co także było niekiedy odnotowywane na stronie tytułowej⁵⁷. W Polsce Ludowej zdecydowana większość dzieł J. Korczaka została wydana w stolicy (tabela 4), co wynikało nie tyle z oczywistych związków pedagoga z Warszawą, ile z centralizacji prowadzonej w tym okresie działalności wydawniczej. Poza miastem stołecznym ukazały się wówczas tylko cztery pozycje. Bezpośrednio po wojnie w Krakowie przygotowano do druku dwa wydania *Bankructwa małego Dżeka* w reaktywowanym na krótko po 1945 r. wydawnictwie J. Mortkowicza (pod nazwą T. Gieszczykiewicz – J. Mortkowicz), które prowadzili spadkobiercy słynnego księgarza. Kilka innych dzieł sygnowanych przez tę firmę powstało w okresie, kiedy jej główna siedziba znalazła się już w odbudowywanej Warszawie.

Kolejne pozastołeczne edycje pojawiły się dopiero w latach 80. w krakowskim Wydawnictwie Literackim oraz w Wydawnictwie Poznańskim. Ukazały się tu pierwsze powojenne wydania takich utworów,

---

⁵⁶ Na przykład *Kiedy znów będę mały* (Warszawa 1925) albo *Feralny tydzień* (Warszawa 1927).

⁵⁷ Por. J. Korczak, *Moški, Joski i Srule*, Warszawa 1910.

jak *Dziecko salonu* i *Pamiętnik*. Największym powojennym wydawcą dzieł J. Korczaka był związany przede wszystkim z książką i prasą dla dzieci i młodzieży Instytut Wydawniczy „Nasza Księgarnia” (tabela 5). Rzecz ciekawa, że *Momenty wychowawcze* J. Korczaka ukazały się w tej oficynie już w 1924 r., a więc jeszcze za życia autora. Warto zauważyć, że w Polsce Ludowej znakiem „Naszej Księgarni” sygnowano nie tylko popularne utwory dla najmłodszych, ale również pierwsze edycje dzieł zebranych, w tym tomy zawierające prace pedagogiczne. Kilka dzieł o takiej tematyce przygotowała w latach 40. Spółdzielnia Wydawnicza „Książka”, a w latach 50. PZWS.

Pod koniec lat 70. Krajowa Agencja Wydawnicza (dalej: KAW), wchodząca w skład koncernu RSW „Prasa – Książka – Ruch”, wznowiła dwa utwory beletrystyczne *Bankructwo małego Dżeka* (1979 r.) i *Józki, Jaśki i Franki* (1985 r.). Pretekstem do wydania pierwszej z tych pozycji był obchodzony w 1979 r. Międzynarodowy Dzień Dziecka. Jeszcze po przemianach ustrojowych białostocka filia KAW-u kontynuowała popularyzację prozy J. Korczaka, wydając w latach 90. najśłynniejszą powieść dziecięcą – *Król Maciuś Pierwszy*. Pod koniec PRL pojedyncze edycje ukazały się także w Państwowym Instytucie Wydawniczym (niewielki zbiorek aforyzmów) oraz w Wydawnictwie Pelikan (*Prawidła życia* z ilustracjami Szymona Kobylińskiego).

Po 1989 r. spuścizna J. Korczaka wzbudziła uzasadnione zainteresowanie dużej liczby oficyn. Mimo, że większość wydań nadal ukazywała się w stolicy, to jednak pojawiły się też nowe ośrodki, takie jak Bielsko-Biała, Łódź czy Białystok (tabela 4). Na uwagę zasługuje londyńska edycja wydawnictwa Puls *Król Maciuś na wyspie bezładnej* z 1996 r. w polskiej wersji językowej, przeznaczona nie tylko dla brytyjskiej Polonii, ale także rozpowszechniana w kraju. Również w tym okresie pojawiła się specjalizacja polegająca na tym, że niektóre firmy koncentrowały swą uwagę na utworach dla dzieci i młodzieży (np. Zielona Sowa, Beskidzka Oficyna Wydawnicza), inne zaś zajęły się propagowaniem twórczości adresowanej do dorosłego odbiorcy (np. Jacek Santorski). Najwięcej pojedynczych woluminów ukazało się w tym okresie w wydawnictwie Czytelnik/Latona (tabela 5), które podjęło się opracowania całej spuścizny literackiej J. Korczaka w postaci edycji *Dzieł zebranych*. W ostatnich latach dość licznie były wydawane utwory dziecięce, zwłaszcza w krakowskiej oficynie Zielona Sowa.

Tabela 5. Najaktywniejsi wydawcy utworów Janusza Korczaka⁵⁸

Oficyna wydawnicza	Liczba wydań				
	przed 1918	1918–1939	1939–1989	po 1989	ogółem
„Nasza Księgarnia”	–	1	47	–	48
TW J. Mortkowicz	–	37	6	–	43
Czytelnik/Latona	–	–	–	15	15
Zielona Sowa	–	–	–	13	13
Greg	–	–	–	9	9
Siedmioróg	–	–	–	9	9
PZWS	–	–	7	–	7
Jacek Santorski	–	–	–	6	6
IBL PAN	–	–	–	5	5
SW „Książka”	–	1	4	–	5
Centnerszwer i s-ka	4	–	–	–	4
Beskidzka Oficyna Wyd.	–	–	–	3	3
KAW	–	–	2	1	3
Księgarnia Powszechna	3	–	–	–	3
Ministerstwo WRiOP	–	–	3	–	3
WAB	–	–	–	3	3

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Janusz Korczak. Bibliografia 1896–1942*, pod red. A. Lewina, Heinsberg 1985; *Janusz Korczak. Bibliografia publikacji Janusza Korczaka i o Januszu Korczaku w Polsce 1943–1987*, pod red. A. Lewina, Heinsberg 1988; „Przewodnik Bibliograficzny” za lata 1988–2011; *Narodowy Uniwersalny Katalog Biblioteczny*; *Katalog Rozproszony Bibliotek Polskich*; „Polska Bibliografia Literacka” 1988–2000 (wersja elektroniczna dostępna w Internecie).

⁵⁸ W tabeli nie uwzględniono kilkadziesiątu oficyn, które edytowały jedną lub dwie książki.

Serie, ilustratorzy, przedmowy i posłowania

Oprócz zbiorczych publikacji prezentujących całą spuściznę H. Goldszmita, duża część pojedynczych utworów była wydawana przez poszczególne podmioty w ramach większych serii. Już w okresie przedwojennym firma J. Mortkowicza uznawała za istotne poinformowanie czytelników o spisie prac J. Korczaka, które ukazały się nakładem tej oficyny⁵⁹. Tym samym przy dość jednolitej szacie graficznej kolejnych pozycji można mówić o próbie stworzenia wielotomowej nieformalnej serii dzieł J. Korczaka. Równocześnie przygotowana przez to wydawnictwo w 1927 r. powieść *Dziecko salonu* weszła w skład „Biblioteki Beletrystycznej Towarzystwa Wydawniczego”, prezentującej zarówno nowe utwory polskich autorów, jak i te „starsze, dawno wyczerpane a zawsze piękne i niezapomniane” dzieła dawnej i współczesnej literatury obcej⁶⁰. W międzywydawniczej serii „Biblioteka Zrzeszenia Nauczycielstwa Polskich Szkół Początkowych” ukazały się w dwudziestoleciu międzywojennym dwie prace pedagogiczne: w 1919 r. *Momenty wychowawcze*, a dwa lata później broszura *O gazetce szkolnej*. Warto też wspomnieć o serii zainicjowanej przez wydawnictwo Judaica przy udziale syjonistycznego funduszu Keren Kajemet Leisrael „Biblioteka Palestyńska dla Dzieci”, w której J. Korczak wydał *Ludzie są dobrzy* i *Trzy wyprawy Herszka*. Co ciekawe, książki te były rozdawane jako nagroda dla czytelników „Małego Przeglądu”. Dylogia o królu Maciusiu Pierwszym weszła w skład wydawanej na obczyźnie serii „Szkolna Biblioteczka na Wschodzie” opracowanej pod redakcją doktora Łukasza Kurdybachy, prezentującej około 200 tytułów literatury polskiej i powszechnej przeznaczonej dla szkół polskojęzycznych w Palestynie. Po II wojnie światowej utwory J. Korczaka także często wchodziły w skład różnych serii. Warto zauważyć, że dzieła pedagogiczne ukazujące się pod auspicjami PZWS miały w latach 50. dość jednolitą broszurową formę, różniącą się zazwyczaj jedynie kolorem okładki. Istotnym powodem włączania niektórych utworów J. Korczaka do różnego rodzaju „Biblioteczek...” było zaliczenie

---

⁵⁹ Por. J. Korczak, *Bezwstydnie krótkie*, Warszawa 1926, s. 2; tenże, *Józki, Jaśki i Franki*, Warszawa 1930, s. 2. Podobne zestawienia umieszczano także w powojennych edycjach tego wydawnictwa: tenże, *Król Maciuś Pierwszy*, Warszawa 1948, s. 2.

⁶⁰ Tenże, *Dziecko salonu*, Warszawa 1927, s. 242.

kilku jego powieści w poczet szkolnych lektur. Informację o tym fakcie często umieszczano na okładce i/lub na stronie tytułowej⁶¹. Tym samym, zwłaszcza w okresie najnowszym, tymi utworami zainteresowało się kilka wydawnictw⁶². W obrębie serii z zakresu literatury młodzieżowej została wydana dwukrotnie powieść *Kajtuś Czarodziej*, pierwszy raz przez „Naszą Księgarnię” w ramach „Biblioteki Złotego Liścia” (Warszawa 1973)⁶³, a potem w wydawnictwie Zielona Sowa (Kraków 2004). Jedynym utworem literackim J. Korczaka, który wszedł w skład kanonu Biblioteki Narodowej, była wydana w 1991 r. w ramach serii dla młodzieży powieść *Kiedy znów będę mały*.

Już wczesne edycje książek J. Korczaka wzbogacano ilustracjami. W powiastkach z 1902 r. pojawiły się pierwsze ryciny anonimowego autora. W pierwodruku powieści *Dziecko salonu* (Warszawa 1906) zamieszczono na okładce graficzną reprodukcję rysunku autorstwa Lucjana Lewandowskiego. To rozwiązanie zostało powtórzone w dużo późniejszej edycji tego utworu przygotowanej przez Wydawnictwo Literackie (Kraków 1980). Ilustratorami utworów J. Korczaka byli za jego życia Sara Lipszycowa, Adam Ostrowski i Józef Tom. Po II wojnie światowej także starano się zapewnić możliwie najatrakcyjniejszą szatę graficzną, co nie dotyczyło tylko książek dla dzieci i młodzieży, ale również prac pedagogicznych⁶⁴. Do 1989 r. z uwagi na problemy polskiego przemysłu poligraficznego dominowały jednak czarno-białe barwy. Na tym tle pozytywnie wyróżniały się albumowe edycje „Naszej Księgarni” z charakterystycznymi impresjami rysunkowymi Jerzego Srokowskiego (tabela 6).

---

⁶¹ Por. tenże, *Bankructwo małego Dżeka*, Warszawa 1966; tenże, *Józki, Jaśki i Franki*, Warszawa 1985 (edycja KAW); tenże, *Król Maciuś Pierwszy*, Poznań 1996 (edycja GMP).

⁶² Na przykład seria „Lektury Szkolne z Opracowaniem” wydawnictwa Kama lub „Kolorowy Świat Lektur” wydawnictwa Philip Wilson.

⁶³ W stosunku do wcześniejszych wydań z ilustracjami Gabriela Rechowicza edycja ta odznaczała się nieco innym formatem, wzbogaciła się też o charakterystyczną okładkę ze znakiem serii oraz posłowie autorstwa W. Woroszyłskiego. J. Korczak, *Kajtuś Czarodziej*, Warszawa 1973.

⁶⁴ Niektóre wydania PZWS były ozdobione niewielkimi winiętami autorstwa Stanisława Szymańskiego. Ciekawym przedsięwzięciem tego typu były rysunki Szymona Kobylińskiego do edycji *Prawideł życia* w warszawskiej oficynie Pelikan (1988).

Tabela 6. Najpopularniejsi ilustratorzy książek Janusza Korczaka

Ilustrator	Liczba wydań	Okres, w którym ukazywały się książki J. Korczaka z ilustracjami wyszczególnionych grafików
Jerzy Srokowski	12	1955–1991
Paweł Kołodziejski	8	2001–2007
Stanisław Szymański	7	1957–1958
Waldemar Andrzejewski	6	1978–1987
Józef Tom	5	1913–1946
Tadeusz Borowski	4	1978–1988
Artur Łobuś	4	1996–2003
Marianna Oklejak	4	2011

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Janusz Korczak. Bibliografia 1896–1942*, pod red. A. Lewina, Heinsberg 1985; *Janusz Korczak. Bibliografia publikacji Janusza Korczaka i o Januszu Korczaku w Polsce 1943–1987*, pod red. A. Lewina, Heinsberg 1988; „Przewodnik Bibliograficzny” za lata 1988–2011; *Narodowy Uniwersalny Katalog Biblioteczny; Katalog Rozproszony Bibliotek Polskich*; „Polska Bibliografia Literacka” 1988–2000 (wersja elektroniczna dostępna w Internecie).

Szereg niemal identycznych edycji powieści o królu Maciusiu, różniących się tylko rozmieszczeniem barwnych wkładek z ilustracjami, powstało w latach 50., 60. i 70. W latach 80. pojawiło się nowe wielkoformatowe wydanie z barwnymi wkładkami Waldemara Andrzejewskiego. Rozwój techniki poligraficznej spowodował wzrost częstotliwości ukazywania się edycji ilustrowanych, jednak nawet w ostatnich latach znaczna część książek J. Korczaka nie miała szczególnie rozwiniętej szaty graficznej. Po 1989 r. zwiększyła się liczba nowych wersji ilustratorskich, zazwyczaj poszczególni artyści pracowali dla określonego wydawcy, stąd charakterystyczna stylistyka szaty graficznej właściwa np. dla wydań z wrocławskiego Siedmioroga (Artur Łobuś) czy Beskidzkiej Oficyny Wydawniczej (Aleksandra Dybczak). Warto zaznaczyć, że oprócz ilustracji towarzyszących dziecięcym fabułom niektóre wydania zawierały także elementy dokumentacyjne w postaci zdjęć pisarza, jego wychowanków

i znajomych oraz fotokopii rozmaitych dokumentów związanych z jego życiem i działalnością.

Dość częstym dodatkiem do książek J. Korczaka były obszerne wstępy lub posłowania zawierające informacje biograficzne lub komentarze filologiczne, w mniej lub bardziej metodyczny sposób przybliżające publikowane utwory. Po raz pierwszy tego typu omówienie pojawiło się w 1944 r. w emigracyjnym wydaniu jerozolimskim *Króla Maciusia Pierwszego* (autorką była współpracownica J. Korczaka Ada Poznańska). Rzecz ciekawa, że komentarze do wielu edycji utworów Starego Doktora pisały osoby znające go osobiście. Niektóre spośród nich stały się z czasem cenionymi badaczami literatury, pedagogami, poetami czy pisarzami. Do najbardziej znanych należą: I. Newerly, Alicja Szlezakowa, A. Lewin, W. Woroszyłski, Krzysztof Teodor Toeplitz czy ks. J. Twardowski.

Podsumowanie

Spuścizna literacka i naukowa J. Korczaka jest pozornie tematem stosunkowo dobrze poznanym. Aktualność wielu jego poglądów pedagogicznych sprawiła, że dzieła te często analizowano, doszukując się określonych recept wychowawczych. Ich utylitarny charakter powodował, iż mogły być one łatwo cytowane w większych opracowaniach poświęconych tematyce pedagogicznej. Niemniej jednak znamiennej rzeczą jest fakt, że popularność dzieł Starego Doktora ma charakter dość jednostronny i ogranicza się najczęściej do kilku najbardziej znanych utworów. W recepcji twórczości J. Korczaka można zauważyć pewne krótkotrwałe mody. Od końca lat 40. do drugiej połowy lat 60. kilkakrotnie wznawiano powieść *Bankructwo małego Dżeka*. Po 1989 r. szczególną popularnością cieszyła się pierwsza część dylogii o królu Maciusiu Pierwszym. Jednak mimo imponującej liczby edycji książkowych, wersji dźwiękowej, a także powstałej ekranizacji, opowieść ta nie wykazuje cech produktu totalnego⁶⁵. Równocześnie niektóre inne utwory zostały niemal zapomniane, mimo działalności dokumentacyjnej związanej z powstawaniem 16-tomowej edycji *Dzieł zebranych*. Ta monumentalna praca nie mogła konkurować z szybkimi

---

⁶⁵ Definicję produktu totalnego przedstawił M. Zając w książce *Promocja książki dziecięcej*, Warszawa 2000, s. 163–164.

wydaniami komercyjnymi, lecz na jej marginesie powstało kilka interesujących tematycznych antologii grupujących dzieła J. Korczaka pod kątem refleksji historycznej czy filologicznej. Z pewnością popularność niektórych utworów literackich najśłynniejszego polskiego pedagoga wynikała z ich atrakcyjności fabularnej oraz z faktu, że były one oryginalne i pod wieloma względami prekursorskie. Zdecydowała o tym również postawa samego autora, który prezentowane przez siebie poglądy uwiarygodnił swoją działalnością i heroiczną śmiercią.

Books by Janusz Korczak in Polish publishing market

ABSTRACT: The paper describes the development of the publishing market associated with the literary legacy of Janusz Korczak, since his first self-published book of 1901 to the present time (2011). The analysis includes all self-published printed works released in Poland during this period (also translations into Yiddish published before World War II) and books published abroad in Polish. The article focuses on several aspects related to the published legacy, such as publication of first editions, geographic and institutional reach, periodization and some library science features, for example being a part of a series, the artwork, author's comments and editions. The varied number of editions of individual titles in the period indicates the changing popularity of certain content, which was due to specific editorial policy at the times of socialism in Poland as well as ideological and social changes affecting the reception of J. Korczak's works after 1989.

KEYWORDS: book reception, editorial statistics, editorship, Korczak Janusz.

